

Psikolojide Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarının SömürGESİZLEŞTİRİCİLİK Açısından Tarihi Bir Değerlendirmesi

A Historical Evaluation of Gender Studies in Psychology from a Decolonial Perspective

Doğa GÜL¹ Nihan ALBAYRAK AYDEMİR^{2*}

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

²*Dr. Öğr. Üye., Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

***Sorumlu yazar/
Corresponding author:**
nihan.albayrakaydemir@bogazici.edu.tr,
Başvuru/Submitted: 20.08.2024
Kabul/Accepted: 26.03.2025

Atıf/Cite as:
Gül, D. & Albayrak Aydemir, N. (2025). Psikolojide toplumsal cinsiyet çalışmalarının sömürGESİZLEŞTİRİCİLİK açısından tarihi bir değerlendirmesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), 287-298.

Öz

Amaç: Bu makale, psikolojide toplumsal cinsiyet çalışmalarının tarihsel olarak kapsamlı bir incelemesini sunarak, bu kavram üzerindeki sömürGESİ etkilerin varlığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Yöntem: Bu amaç doğrultusunda, psikoloji alanındaki toplumsal cinsiyet çalışmalarında geliştirilmiş olan kuramsal yaklaşımların sömürGESİZLEŞTİRİCİ bir incelemesi yapılmıştır. İlk olarak, toplumsal cinsiyete dair biyolojik ve sosyal inşacı bakış açıları içeren geleneksel yaklaşımlar ele alınmış ve bu yaklaşımların, özellikle sömürGESİ önyargılar ve farklı deneyimlerin dışlanması açısından sınırlılıkları tartışılmıştır. Ardından feminist, kesişimsel ve sömürGESİZLEŞTİRİCİ bakış açıları olmak üzere üç eleştirel yaklaşım incelenerek, bu yaklaşımların toplumsal cinsiyetin daha kapsayıcı bir şekilde anlaşılmasına sunduğu katkılar ele alınmıştır. Feminist bakış açısının geleneksel erkek odaklı görüşleri eleştirmesi, kesişimsel bakış açısının birbiriyle kesişen sosyal kimliklerin karmaşıklığını ele alması ve sömürGESİZLEŞTİRİCİ bakış açısının Batı merkezci bulguların evrenselliğini sorgulayarak yerli ve çoğunluk dünyasını temel alan bakış açılarının gerekliliğini vurgulaması üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte, eleştirel bakış açıları arasındaki farklılıklar da vurgulanmıştır.

Bulgular: Eleştirel yaklaşımlar sayesinde, toplumsal cinsiyet ile ilgili günümüz psikolojik araştırmalarında birtakım ilerlemeler görülmesine rağmen, sömürGESİ etkilerin halen varlığını sürdürdüğü ve bu konuda daha fazla gelişmeye ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, araştırmaların çeşitli örneklem gruplarını ve araştırmacıları içerecek şekilde genişletilmesi, çalışmalarda epistemolojik önyargıların giderilmesi ve kuramsal ve metodolojik yaklaşımlara çoğunluk dünyasının bakış açılarının entegre edilmesi önerilmektedir. Bunun, hem toplumsal cinsiyet çalışmalarında bilimsel ilerleme açısından hem de toplumsal cinsiyet meselelerine yönelik geliştirilen çözümler açısından önemli olduğu, mesleki tercihler örneği üzerinden gösterilmektedir.

Sonuç: Sonuç olarak, psikolojik araştırmalarda toplumsal cinsiyete ilişkin, farklılıklara daha duyarlı ve yerel olarak daha geçerli bir anlayışa ulaşmak için sömürGESİZLEŞTİRİLMEMEYE duyulan ihtiyacın devam ettiği vurgulanmıştır.

Özgünlük: Bu çalışma, toplumsal cinsiyet kavramının psikolojik açıdan ele alınmasına dair kapsamlı bir inceleme sunarak, Batı merkezli yaklaşımların sınırlılıklarını eleştirel bir şekilde ortaya koymakta ve sömürGESİZLEŞTİRİCİ bakış açısının gerekliliğini vurgulamaktadır. Toplumsal cinsiyet çalışmaları örneği üzerinden geleneksel ve eleştirel yaklaşımları bir arada değerlendirerek, farklı yaklaşımların güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyması ve sömürGESİZLEŞTİRME yolunda kavramsal ilerlemenin nasıl sağlanabileceğini göstermesiyle literatüre önemli ve özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kültürel psikoloji, politik psikoloji, sömürGELEŞTİRME, sömürGESİZLEŞTİRME, toplumsal cinsiyet.

Abstract

Aim: This article aims to provide a comprehensive historical review of gender studies in psychology while uncovering the presence of colonial influences on this concept.

Method: To achieve this goal, a decolonial analysis of theoretical approaches developed in gender studies within psychology was conducted. First, traditional perspectives, including biological and social constructionist views on gender, were examined, and their limitations, particularly in terms of colonial biases and the exclusion of diverse experiences, were discussed. Subsequently, three critical perspectives, namely feminist, intersectional, and decolonial perspectives, were analysed to explore their contributions to a more inclusive understanding of gender. The feminist perspective's critique of traditionally male-centred views, the intersectional perspective's emphasis on the complexity of overlapping social identities, and the decolonial perspective's challenge to the universality of Western-centric findings while highlighting the necessity of Indigenous and Global South perspectives were emphasised. Additionally, differences among these critical perspectives were highlighted.

Results: Despite some progress in contemporary psychological research on gender, colonial influences persist, demonstrating the ongoing need for further advancements. In this context, it is recommended that research be expanded to include diverse sample groups and researchers, epistemological biases be addressed, and theoretical and methodological approaches integrate perspectives from the Global South. This is not only crucial for scientific progress in gender studies but also essential for developing solutions to gender-related issues, as exemplified in the context of career choices.

Conclusion: The study underscores the continued need for decoloniality to achieve a more contextually valid and nuanced understanding of gender in psychological research.

Originality: This study offers a comprehensive examination of the psychological conceptualisation of gender by critically addressing the limitations of Western-centric approaches and emphasising the necessity of a decolonial perspective. By evaluating traditional and critical approaches together, it highlights the strengths and weaknesses of different perspectives and demonstrates how conceptual progress toward decoloniality can be achieved, providing a significant and original contribution to the literature.

Key Words: Cultural psychology, political psychology, coloniality, decoloniality, gender

Giriş

Bilimsel bir disiplin olarak psikoloji, sömürgeleştirici geçmişi ve bugünüyle yakın zamanlarda yüzleşmeye başladı (Coultas ve diğerleri, 2023, s. 12; Decolonial Psychology Editorial Collective, 2021, s. 6; Readsura Decolonial Editorial Collective, 2022a, s. 259; 2022b, s. 8). Bu makalede, sömürgeleştirmenin psikolojide süregelen anlayışları halen nasıl şekillendirmeye devam ettiğini anlamak için, toplumsal cinsiyete dair geliştirilen psikolojik anlayışları tarihsel bir çerçevede irdelemeyi amaçlamaktayız. Sömürgeleştiriciliğin ne ifade ettiğini anlamak için, önce *sömürgecilik* ve *sömürgeleştirme* (ya da *sömürgeleştiricilik*) kavramlarının ne anlama geldiğini netleştirmek ve iki kavram arasındaki farkı anlamak önem taşımaktadır. *Sömürgecilik* (*colonization*), toprak hakimiyeti aracılığıyla bir milletin başka millet üzerinde politik ve ekonomik hakimiyet kurmasını içeren tarihi bir dönemi ifade ederken; *sömürgeleştirme* ya da *sömürgeleştiricilik* (*coloniality*) ise, sömürgeci yönetimden çok sonra toplumu şekillendiren ve sömürgeciliğe dayalı güç dinamiğini koruyan yapı, kurum ve kültürel normların devamlılığını simgelemektedir (Mignolo ve Walsh, 2018, s. 16). Buna göre, *sömürgeleştiricilik* (*decoloniality*) de sömürgeciliğe dayalı güç dinamiğini koruyan bu yapı, kurum ve kültürel normlardan kurtulmak anlamına gelmektedir.

Bilimsel bilgi üretimi, sömürgeleştirici etkilerin görüldüğü alanlardan biri olarak öne çıkmaktadır (Bhatia ve Priya, 2021, s. 2). Sömürgeleştiricilik, psikoloji disiplini içerisinde birçok farklı şekilde kendini gösterebilmektedir. Örneğin, kayda değer sayıda çalışma birçok psikolojik ve davranışsal bulgunun dünyanın sadece düşük bir yüzdesine genellenebilir olduğunu göstermiştir (Arnett, 2016, s. 604; Henrich ve diğerleri, 2010, s. 82; Kryss ve diğerleri, 2024, s. 253; Lin ve Li, 2023, s. 369-372; Rad ve diğerleri, 2018, s. 11403). Benzer bir şekilde, ötekileştirilmiş kişilerin deneyimleri sıklıkla psikoloji araştırmalarının dışında bırakılmış (Settles ve diğerleri, 2021, s. 505) ya da bu kişilerin verileri kültürlerinin dışındaki araştırmacılar tarafından ayıklanarak yanlış yorumlanmış ya da amacı dışında kötüye kullanılmıştır (Readsura Decolonial Editorial Collective, 2022a, s. 261). Buna karşın, psikoloji alanındaki bulguların evrensel olduğuna dair kısıtlı sayıda kanıtla rağmen, bu bulgulara uymayan grupları norm dışı veya patolojik olarak addetme eğilimi devam etmiştir (Adams ve diğerleri, 2015, s. 218). Çoğunluk dünyası¹ nüfuslarının bu şekilde göz ardı edilmesi ve bu nüfusların özelliklerinin kötüye kullanılması psikoloji alanında süregelen sömürgeleştirici anlayışların varlığına işaret etmektedir.

Bugüne kadar gücün, varoluşun ve zihnin sömürgeleştirilmesi olmak üzere sömürgeleştiriciliğin çeşitli boyutları sıklıkla çalışılmıştır (Adams ve diğerleri, 2015, s. 222; Adams ve diğerleri, 2017, s. 532; Bhatia, 2020, s. 389; Maldonado-Torres, 2017, s. 433). Daha az ilgi görse de toplumsal cinsiyetin sömürgeleştirilmesi de kimi yazarlar

¹ “Çoğunluk dünyası”, “majority world” kavramının Türkçe’ye uyarlanmış halidir. Bu kavram, genellikle “gelişmekte olan” veya “az gelişmiş” olarak tanımlanan ülkelerin, aslında dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunu oluşturduğunu vurgulamak için kullanılır (Alam, 2008, s. 89). Böylece, Batı merkezci bir bakış açısından “üçüncü dünya” veya “gelişmekte olan ülkeler” olarak adlandırılan coğrafyalar yerine, bu ülkelerin dünya nüfusunundaki ağırlıklarını ifade eder. Makale boyunca terimi kullanmamızın sebebi, daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir bakış açısı sunmaktır.

tarafından incelenen önemli bir konu olmuştur (Bharj ve Adams, 2023, s. 181; Kurtiş ve Adams, 2015, s. 50; Ormond ve diğerleri, 2024, s. 170). Temel olarak *toplumsal cinsiyetin sömürgeleştirilmesi*, toplumsal cinsiyetin sömürgeciliği sürekli kılan şekillerde, Batı ve beyaz² merkezci sistemlere dayalı olarak yorumlanması ve deneyimlenmesini ifade etmektedir (Lugones, 2007, s. 198). Bu anlamda, toplumsal cinsiyetin psikolojide nasıl inşa edildiğini inceleyerek sömürgeciliğin bireylerin deneyimlerini nasıl etkilediğini anlamak büyük önem taşımaktadır.

Bu makalede, psikoloji disipliniinde toplumsal cinsiyeti anlamaya yönelik geliştirilmiş hem geleneksel hem eleştirel yaklaşımları tarihsel bir çerçevede ve sömürsüzleştirici bir gözle incelemeyi amaçlıyoruz. İlk olarak, biyolojik ve sosyal inşacı bakış açıları geleneksel yaklaşımlar altında ele alarak, bu yaklaşımların sömürgeci etkileri nasıl devam ettirdiğini tartışacağız. Sonrasında, feminist, kesişimsel ve sömürsüzleştirici bakış açıları olmak üzere eleştirel yaklaşımları inceleyerek, bu yaklaşımların sömürsüzleştirmeye katkılarını değerlendirecek ve eksik kaldıkları noktaları vurgulayacağız. Son olarak ise, bu tarihsel incelemeyi kullanarak bir kavram olarak toplumsal cinsiyetin psikoloji disipliniinde yerel olarak daha geçerli ve farklılıklara daha duyarlı bir kavram haline getirilmesi için neler yapılabileceğine dair önerilerde bulunacağız. Geleneksel ve eleştirel sınıflandırmamızın tam anlamıyla kronolojik olmadığını, onun yerine bu yaklaşımları kavramsal ve gelişmekte olan niteliklerine göre ayırdığımızı da belirtmeliyiz.

Geleneksel Yaklaşımlar: Biyolojik ve Sosyal İnşacı Bakış Açıları

İlk dönem çalışmalarında psikologlar, toplumdaki cinsiyet farklarının biyolojik farklara dayandığını ve toplumsal yapılar tarafından devam ettirildiğini öne sürmüşlerdir (Miles, 1935, s. 683-797; Shields, 1975, s. 739; Unger, 1979, s. 1085). Bir başka deyişle, cinsiyetin tamamen biyolojik cinsiyetten oluştuğu düşünülmüştür. Buna bağlı olarak, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında (1885-1935) (toplumsal) cinsiyet çalışmalarındaki başlıca eğilimler şunlar olmuştur: (1) kızlar ve oğlanlarda gelişim ve gelişimsel basamaklarda yaygın olan davranışlar, (2) farklı kültürlerde evlilik ve cinsellik, (3) (aykırı) cinsel davranışlar, (4) cinsel güdünün psikanalitik yorumları (Miles, 1935, s. 686). Belirli çalışma konuları ise bilişsel beceri, gelişim ve sosyal davranışta cinsiyet farkları olmuş ve saldırganlık hariç bu alanlardaki değişkenlerin çoğunda, kadınlar ve erkekler arasında benzerlikler bulunmuştur (Hyde, 2005, s. 590; Maccoby ve Jacklin, 1974, s. 169; McKenna ve Kessler, 1977, s. 124). Buna karşın, bazı araştırmacılar erkekler ve kadınların performansla dair yargılar ve girişkenlik gerektiren yardımlaşma gibi temel özelliklerde farklılaştığı tezini sürdürmeye devam etmiştir (Deaux, 1976, s. 23-80). Bu yaklaşım, geleneksel toplumsal cinsiyet çalışmalarında egemen olan “erkeklerin Mars’tan ve kadınların Venüs’ten” (Gray, 1992, s. 5) olduğu düşüncesi gibi özcu ideolojileri yansıtarak cinsiyeti biyolojik cinsiyete indirgemek için kullanılmıştır. Ancak, cinsiyet farkları üzerine yapılan sonraki çalışmalar ve deneysel kanıt eksikliği bu tarz ideolojilerin çürütülmesine yardımcı olmuştur (Linn ve Hyde, 1989, s. 24-26; Hyde ve diğerleri, 2008, s. 495). Sonuç olarak, cinsiyet farklılıklarına odaklanan bu yaklaşım, bir meta-analiz aracılığıyla incelenerek, cinsiyetler arasında psikolojik kavramlar açısından tamamen aynı olmasa da büyük ölçüde bir benzerlik olduğu gösterilmiştir (Hyde, 2005, s. 582-586). Günümüzde ise bu bulgu, cinsiyetlerin kalıpyargısal olarak sürekli karşılaştırılıp farklılaştırılmalarına rağmen düşünülenden daha benzer olduklarını öne süren *cinsiyet benzerlikleri hipotezi* olarak bilinmektedir (Hyde, 2005, s. 590; 2014, s. 375).

Yetmişlere damgasını vuran ikinci dalga feminizmin etkisiyle kadınlar ve erkekler eş kabiliyette görülmeye ve cinsiyet rollerinin dağılımı da kalıpyargılar ve önyargılar üzerinden değerlendirilmeye başlanmıştır (Baxandall ve Gordon, 2002, s. 4). Bununla birlikte, psikoloji disiplini de bu tartışmaları çalışma kapsamı içerisine almış ve cinsiyeti bir sosyal kategori (Deaux, 1984, s. 3), toplumsal inşa (Unger, 1979, s. 1085) ve bir mercecek/lens (Bem, 1993, s. 2) olarak ele almaya başlamıştır. Cinsiyeti biyolojiye indirgeyen ya da biyoloji üzerine inşa eden önceki çalışmaların aksine bu yaklaşım, cinsiyeti kültürel tanımlar ile sürekli yeniden oluşturulup pekiştirilen bir süreç olarak ele almış ve *cinsiyet inşa etmek* olarak adlandırılan sosyal inşacı bir bakış açısını sahiplenmiştir (Bohan, 1993, s. 6; Shields, 2002, s. 12; West ve Zimmerman, 1987, s. 125). Bu bağlamda çalışılan belirli konular ise cinsiyet kalıpyargıları, kadınlar ve erkeklerin performans değerlendirmesi ve toplumsal cinsiyete yönelik tutumları içermiştir. Rosenkratz ve diğerleri (1968, s. 293), erkeksi özellikleri agresif, bağımsız ve rekabetçi olarak saptarken, kadınsı özellikleri ise kibar, başkalarının duygularının farkında ve düşünceli olarak saptamıştır ve bunlar da toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını (diğer bir deyişle, toplumda kadınları ve erkekleri tanımlayan yaygın nitelikleri) oluşturmuştur. Bu bulgular, erkekleri etkin ve kadınları pasif ve kolektif olarak yansıtan başka toplumsal cinsiyet kalıpyargı bulgularıyla benzerlik göstermiştir (Fiske ve diğerleri, 2002, s. 898; Kite ve diğerleri, 2008, s. 4; Rudman ve Glick, 2008, s. 81; Sakallı-Uğurlu ve diğerleri, 2018, s. 309). Öte yandan, toplumsal cinsiyet kalıpyargılarına dair yapılan çalışmalar derinlikten yoksun olmaları ve iki toplumsal cinsiyet kategorisine de uyum sağlayamayan toplumsal cinsiyet alt kategorilerini göz ardı etmeleri sebebiyle eleştirilmiştir (Green ve diğerleri, 2005, s. 430). Dolayısıyla, sonraki çalışmalarda ev hanımı gibi mesleklere ve lezbiyen kadın gibi

² Makale boyunca, etnik köken belirten “beyaz” kelimesindeki b harfinin küçük yazılırken “Siyah” kelimesindeki “S” harfinin büyük yazılması kasıtlı bir uygulamadır. Bunu yaparak, Siyahları marjinalleştiren güç sistemlerinin varlığını tanıdığımızı göstermeyi, bu marjinalleştirmeye dil aracılığıyla karşı koymayı ve baskın güç dinamiklerini ve sistematik eşitsizlikleri vurgulamayı ve sınırlamayı amaçladık (Appiah, 2020; Coultas, 2022, s. 4; Price, 2019; Tharps, 2014).

cinsel yönelime dayanan alt sınıflandırmalar geliştirilmiş ve kullanılmıştır (Carpenter ve Trentham, 1998, s. 455; Rudman ve Glick, 2008, s. 100).

Bunlara rağmen, geleneksel yaklaşımlarda toplumsal cinsiyetin çalışma biçimlerine yönelik önemli sorunlar olmuştur. İlk olarak, toplumsal cinsiyet psikolojisi ve kadınlar ve erkekler arasındaki farklar erkeklerin baskın olduğu bir çalışma alanı olmuştur (Miles, 1935, s. 685). Dahası, diğer psikolojik kavramlar gibi toplumsal cinsiyet de yoğun bir şekilde *WEIRD*³ (Batılı, Eğitilmiş, Sanayileşmiş, Zengin, Demokratik; Henrich ve diğerleri, 2010, s. 61) örneklerle çalışılmış ve tıpkı etnik çalışmalarda genellikle Siyah erkeklerin katılımcı olarak kullanılması gibi toplumsal cinsiyet ve kadınlarla ilgili çalışmalarda genellikle beyaz kadınlar katılımcı olarak kullanılmıştır (Reid, 1993, s. 134). Bunun sonucunda, Batı norm ve uygulamalarının doğuştan üstün olduğuna dair inançlar gibi sömürgeleştirici ideolojiler, toplumsal cinsiyet araştırmalarında varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Örneğin, *WEIRD* örneklerin etnik kökenleri ve ülkeleri yayınların başlıklarında belirtilmemiş ve *WEIRD* kadınlar hakkındaki sonuçlar tüm kadınları yansıtmıyormuş gibi sunulmuşken; bu tip uygulamalar, *WEIRD* olmayan (diğer bir deyişle, norm dışı olan) örnekler için tam tersi yönde gerçekleşmiştir (Bhatia, 2017, s. 254; Cheon ve diğerleri, 2020, s. 7). Son olarak, psikolojinin bilimsel, ölçülebilir, nesnel ve kişisel olmayan bir çaba olarak idealleştirilmesi ve psikolojik araştırmalarda deneysel çalışmalara ve değişkenlerin kontrol edilebilirliğine önem verilmesi, toplumsal cinsiyet dahil bireysel değişkenlerin ihmal edilmesine sebep olmuştur (Biernat ve Deaux, 2012, s. 476). Bu, psikolojideki toplumsal cinsiyet çalışmalarında sömürgeleştirici (diğer bir deyişle, beyaz ve Batı norm ve değerlerini ayrıcalıklı kılan), etnik merkezci (diğer bir deyişle, kendi kültürünü üstün gören) ve erkek egemen (diğer bir deyişle, erkek bakış açılarını ve deneyimlerini önceleyen) uygulamaları daha da pekiştirmiştir (Abo-Zena, 2022, s. 301; Bhatia, 2002, s. 377; Diaz-Loving, 1999, s. 443; Enriquez, 1993, s. 452). Bu gibi uygulamalar da, örneklem evreninin tüm üyelerinin tek bir kişi olarak ortalamasının alınabileceği varsayımıyla, katılımcıların deneyimlerini karmaşık ve dinamik kılan benzersiz yönlerinin göz ardı edilmesine yol açmıştır (McManus ve diğerleri, 2023, s. 1).

Nihayetinde, deneysel yöntemlerin psikoloji disiplininde baskın hale gelmesi demografik değişkenlerin aksine sadece denetlenebilen değişkenlerin araştırmalarda ön plana çıkmasına sebep olmuş ve bu paradigma değişimi psikologları kişisel farklılıklarla daha az ilgilenir hale getirmiştir (Biernat ve Deaux, 2012, s. 476). Zamanla toplumsal cinsiyete olan ilgi daha da kaybolmuş ve onun yerine, psikologlar atıf teorisi ya da tutarlılık teorisi gibi kapsamlı teoriler geliştirmeye odaklanarak toplumsal cinsiyet ve etnik köken gibi demografik özellikleri önemsiz bularak göz ardı etmişlerdir. Toplumsal cinsiyet çalışmaya devam edenler ise grupları homojen olarak ele almaya devam etmiş ve beyaz kadınları tüm kadınların normu olarak algılamak suretiyle gruplardaki baskın tipleri grupların normu olarak ele almışlardır (Crenshaw, 1991, s. 1271). Bunun sonucunda, toplumsal cinsiyet ve özellikle kadın çalışılırken, etnik köken, sınıf ve din gibi başka demografik özelliklerden bahsedilmemesi ve genellikle bu örneklem gruplarının araştırmalara dahil edilmeyişi toplumsal cinsiyet psikolojisini *WEIRD* heteroseksüel kadınların psikolojisi haline getirmek ve *diğer* kadınları psikolojide görünmez kılmak suretiyle kadınların psikoloji disiplindeki sömürgeleştirici sınıflandırmasını korumuştur (Purdie-Vaughns ve Eibach, 2008, s. 378; Sesko ve Biernat, 2010, s. 359-360). Toplumsal cinsiyete yönelik iki geleneksel yaklaşım (biyolojik ve sosyal) arasında, toplumsal cinsiyete dayalı farklara dair açıklamalarında belirgin farklar olsa da iki yaklaşımın da belirleyici özelliği kadın ve erkekleri birbirlerinden neyin farklılaştırdığını anlamaya çalışmaları ve var olan statükoyu toplumsal cinsiyet norm ve rollerini sorgulayacak şekilde sınınamaları olmuştur. Bu durum da psikoloji alanında toplumsal cinsiyete yönelik eleştirel yaklaşımların yükselişine yol açmıştır.

Eleştirel Yaklaşımlar: Feminist, Kesişimsel ve Sömürgeleştirici Bakış Açıları

Toplumsal cinsiyet ile ilgili psikoloji çalışmaları, psikolojik süreçleri çoğunlukla erkeklerde incelemelerine rağmen bulgularını evrensel olarak doğal ve yansız sunmaları gibi sebeplerle erkek merkezci olmakla eleştirilmiştir (Bem, 1993, s. 41; Gilligan, 1982, s. 6; Hegarty ve diğerleri, 2013, s. 30). Bu gibi durumlar da psikolojide toplumsal cinsiyete yönelik eleştirel yaklaşımların kuruluşuna önayak olmuştur. Bu yaklaşımlardan ilki, kadınların deneyimlerine odaklanarak onların erkek merkezci psikolojik süreçlerden sapmalarını kendilerine özgü *bilme yolları* olarak gören feminist bakış açısıdır (Belenky ve diğerleri, 1986, s. 3 ; Gilligan, 1982, s. xi). Kadın özgürlüğü amacıyla hareket eden feminist bakış açısı, “kişisel olan politiktir” görüşünü temel alarak psikolojik süreçlerin siyasileştirilmesini savunmuştur. Aynı zamanda, psikolojide geleneksel olarak kullanılan kontrollü deneyler yerine, odak grupları ve söylem analizi gibi nitel yöntemler ve katılımcı eylem araştırması gibi alternatif yöntemler önermiştir (Maracek, 2017, s. 1). Nitel ve eleştirel yöntemlere yöneliş, kadınların kendi oluş ve biliş biçimlerini nasıl algıladığını ve dile getirdiğini daha iyi kavramayı sağlamıştır. Böylelikle, feminist bakış açısı disiplinde toplumsal cinsiyete yönelik özcü, erkek merkezci ve

³ *WEIRD*, “Western, Educated, Industrialised, Rich, Democratic” (Batılı, Eğitilmiş, Endüstrileşmiş, Zengin, Demokratik) kelimelerinin baş harflerinden oluşan bir kısaltmadır. Psikoloji ve genel olarak sosyal bilimlerde, araştırma örneklemelerinin çoğunlukla Batı toplumlarının normlarına ve değerlerine dayandığı belirtmek amacıyla bu kısaltma kullanılır (Henrich ve diğerleri, 2010). Makale boyunca bu kısaltmayı olduğu gibi kullanmamızın sebebi, kavramın literatürde yaygın olarak bu şekilde tanınması ve bütüncül bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktır.

genelleyici yaklaşımlara meydan okuyarak psikolojide kadınların psikolojik süreçlerinin anlaşılması için kritik bir rol oynamıştır.

Yine de, geleneksel yaklaşımlara benzer olarak feminist bakış açısı kadınların ve deneyimlerinin çeşitliliğini göz ardı ettiği ve çoğunlukla *beyaz kadınlar tarafından beyaz kadınlar için* bir uğraş olduğu için eleştirilmiştir ve sınırlı odağı sebebiyle, örtülü sömürgeleştirme suçlamalarına maruz kalmıştır (Kurtiş ve Adams, 2015, s. 395; Macleod ve diğerleri, 2020, s. 288). Çoğunluk dünyasından kadınların Batılı kadınlar tarafından kurtarılmaya muhtaç edilgen mağdurlar olarak yansıtılması ve bu yansımanın ülkelerinde Batılı askeri müdahaleler dahil olmak üzere türlü türlü müdahaleleri haklı kılmak için kullanılması, bu yaklaşımın sömürgeleştirici tabiatını gözler önüne sermiştir (Mohanty, 1991, s. 338; Spivak, 1999, s. 93; Stabile ve Kumar, 2005, s. 766). Örneğin, Afganistan'daki kadınların haklarını kazanmasını sağlamak için yürütülen askeri destekli liberal girişimler buradaki topluluklar tarafından tepki ve dirençle karşılanmıştır (Ashraf ve Kennedy-Pipe, 2022, s. 2). Dahası, bu bakış açısı WEIRD kadınların kültürel üstünlüklerine odaklanarak devamlı olarak maruz kaldıkları cinsiyetçiliği fark etmelerini engellemiştir (Grabe, 2013, s. 428). Dolayısıyla, feminist bakış açısı sömürgeleştirici unsurlar barındırdığı için kadının özgürleşmesi hedefinin çok gerisinde kalmış ve hem WEIRD kadınların hem çoğunluk dünyası kadınlarının ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamamıştır (Mohanty, 1988, s. 337).

Feminist psikolojiye yönelik eleştirilere cevap olarak psikoloji alanında kesişimsel bakış açısı (kesişimsellik) benimsenmeye başlamıştır. Bir bakış açısı olarak kesişimsellik, sosyal kimliklerin birbirlerine bağlı olduğunu ve karşılıklı olarak etkilendiklerini vurgulamıştır (McCall, 2005, s. 1771). Ayrıca, psikolojide toplumsal cinsiyeti homojen bir kategori gibi ele alma eğilimine karşı çıkarak kapsamlı bir şekilde anlamak için bireylerin sosyal konum ve kesişen kimliklerini hesaba katmak gerektiğini savunmuştur (Collins, 1990, s. 18; 2000, s. 248). Etnik köken, cinsel yönelim ve sosyoekonomik düzey gibi diğer toplumsal kategorilerin bireysel düzeyde toplumsal cinsiyetle ilişkili olduğunun üzerinde durarak, çeşitli güç ve baskı sistemlerindeki ortak noktaları ortaya koymuştur (Collins, 1990, s. 253; Crenshaw, 1991, s. 1246). Sonuç olarak ise, toplumsal cinsiyetin çok daha ayrıntılı bir incelemesini sağlamak için feminist bakış açısı da kimliğin kesişen farklı boyutlarının biricik deneyim ve mücadeleleri ortaya çıkardığını keşfederek kesişimselliği benimsemiştir. Dolayısıyla kesişimsellik, feminist bakış açısının *kadın* kategorisindeki çeşitliliği tanımasına ve aynı anda farklı şekillerde gerçekleşen baskılara değinme ihtiyacına cevap vermesine yardımcı olmuştur. Bu anlamda kesişimsellik, toplumsal kimlikler arasındaki girişik etkileşimlere ışık tutup baskının çok yüzölçümüne değinmek üzere bir çerçeve sunarak feminist bakış açısının toplumsal cinsiyete dair basit ve tekdüze görüşlerine meydan okuyarak feminist bakış açısını derinden etkilemiştir.

Bununla birlikte, psikolojide kesişimsellik çoğunlukla politik kesişimsellikten ziyade kategorik kesişimsellik olarak uygulanmıştır (Cole, 2008, s. 444). Bu yüzden, kesişimsel bakış açısını benimseyen çoğu araştırma, Siyah ve beyaz kadınları karşılaştırarak etnik kökenin toplumsal cinsiyet deneyimi üzerinde etkisini incelemek gibi katılımcıları farklı kimliksel konumlarına göre sınıflandırıp bir kimliğin bir başkasını nasıl etkilediğini inceleyen araştırmalar yapmışlardır (Hurtado, 1989, s. 833). Kategorik kesişimsellik, birey düzeyindeki etkileşimlere odaklanmış ancak güç sistemlerinin bireylerin baskı karşısındaki deneyimlerini nasıl devam ettirdiğini ele almada yetersiz kalmıştır, ki bu da politik kesişimselliğin odak noktası olmuştur (Cole, 2008, s. 444). Başka bir deyişle, kategorik kesişimsellik, toplumsal konumları anlamlı ve birbirine göreli kılan sistemik güç dinamiklerini göz ardı etme eğiliminde olmuş, bu yüzden de odağını kimlik ve öznellik sınırlamıştır. Dolayısıyla, kategorik kesişimsellik yaklaşımı, sömürgeci etkileri ele almadığı ve çoğunluk dünyasındaki kadınların deneyimlerini göz ardı ettiği için eleştirilmiştir (Kurtiş ve Adams, 2015, s. 395). Buna karşın, politik kesişimsellik, baskı altındaki gruplar içindeki çeşitliliği dikkate almış ve farklı baskı sistemlerinin nasıl kesiştiğini incelemiştir (Rogers ve Lott, 1997, s. 506). Bu yaklaşım, toplumsal cinsiyet kategorisi içindeki Siyah, Müslüman veya lezbiyen kadınlar gibi alt grupları anlamak için daha uygun bir yol sunmuş ve çeşitli baskı sistemlerinin nasıl kesiştiğini ortaya çıkararak psikolojik araştırmalar için daha anlamlı bir analiz fırsatı oluşturmuştur (Cole, 2008, s. 445).

Psikoloji alanındaki sömürgeleştiricilikle mücadeleye ve yerli⁴ bakış açılarının psikoloji araştırmalarına dahil edilmesine artan talebe dayanarak sömürsüzleştirici bakış açısı kayda değer bir ivme kazanmıştır. Sömürsüzleştirici bakış açısı, geleneksel psikolojik anlayışlara meydan okuyup çoğunluk dünyasından kavrayışları kullanarak sömürgeleştirici var olma ve bilme şekillerini yıkmayı amaçlamıştır. Adams ve diğerleri (2017, s. 534-537), bu amaca yönelik üç ana taktik önermiştir: (1) yerli direniş; yerel bilgilerden beslenerek yerel gerçekliklere uygun bir psikolojinin geliştirilmesi; (2) eşlikçilik; küresel uzmanların yerel topluluklarla ortak olarak çoğunluk dünyasında toplumsal adaleti desteklemesi; (3) doğallıktan çıkarma; yerel bilgileri kullanarak psikolojideki baskın, sömürgeleştirici bakış açılarını meydan okunması. Bunlara ek olarak, Kurtiş ve Adams (2017, s. 537) dördüncü bir taktik eklemiştir: (4) doğallaştırma;

⁴ “Yerli” (Indigenous) kelimesi, bir coğrafi ve politik bölgede aslen yaşayan, sonradan oraya göç etmemiş topluluklardan bahsetmek için kullanılır (Cambridge, t.y.). “Yerli bakış açıları” (Indigenous perspectives) ise bu toplulukların tarih, kimlik ve bulundukları coğrafi bölgelerle olan ilişkilerine dayanarak geliştirdikleri dünya görüşü, inanç ve kültürel anlayışları temsil etmektedir (Cardinal, 2001).

bir yerelleştirme şekli olarak, daha öncesinde WEIRD örneklemden saptığı için ötekileştirilmiş çoğunluk dünyası deneyimlerinin doğallaştırılarak anlayışa dahil edilmesi.

Sömürgesizleştirme süreci, WEIRD deneyimlerinin evrensel normlar olduğu ve dünyanın geri kalanına genellenebileceği düşüncesine meydan okumayı (Kurtiş ve Adams, 2015, s. 389), yerel araştırmacılarla birlikte topluluklarını daha doğru bir şekilde yansıtan veya ele alan yerli bilgilerle öne çıkarmayı (Adams ve diğerleri, 2015, s. 223) ve niteliksel yöntemler aracılığıyla yerli psikolojik anlayışları geliştirmek üzere çoğunluk dünyasındaki kadınlara ses verilmesini (Bhatia, 2019, s. 107; McNamara ve Naepi, 2018, s. 1; San Juan, 2006, s. 47) içermektedir. Toplumsal cinsiyet üzerine yapılan psikolojik araştırmalarda sömürgecilğe yönelik çalışmalar sınırlı kalmasına rağmen, ulus ötesi feminist psikoloji (Kurtiş ve Adams, 2017, s. 404) ve sömürgesizleştirici feminist psikoloji (Macleod ve diğerleri, 2020, s. 289) gibi son yıllarda ortaya çıkan yaklaşımlar, sosyal adalet hedeflerinin psikoloji disiplinine entegre edilmesine dair artan ilgi ve çabayı göstermiştir. Bu tür yaklaşımlar, toplumsal cinsiyet özgürlüğünün evrensel olarak elde edilmediğini ve hatta WEIRD dünyada dahi kadınların halen günlük olarak cinsiyetçiliğe maruz kaldığını vurgulamıştır (Grabe, 2013, s. 412).

Feminist, kesişimsel ve sömürgesizleştirici bakış açılarını içeren eleştirel yaklaşımlar, geleneksel yaklaşımların sınırlamalarına meydan okumak ve bunların ötesine geçmek gibi ortak amaçlarda birleşmişlerdir. Bu eleştirel yaklaşımlar, önceki bakış açılarının özcü ve indirgemeci eğilimlerini reddetmiş, onun yerine toplumsal cinsiyetin daha ayrıntılı ve bağlamla temellendirilmiş bir kavrayışını savunmuşlardır. Feminist bakış açısı, kadınların yaşanmış deneyimlerine odaklanarak ve farklı sesleri kayda almak için nitel yöntemler kullanarak geleneksel araştırmaların erkek merkezci yanlılığını eleştirmiştir. Kesişimsel bakış açısı, birden fazla toplumsal kimliğin etkileşimini vurgulayarak çeşitli baskı sistemlerinin kesişimini göz önünde bulunduran daha karmaşık bir anlayış sunmuştur. Sömürgesizleştirici bakış açısı ise WEIRD örneklemlere dayalı bulguların evrensel uygulanabilirliğini sorgulayarak ve yerli ve çoğunluk dünyası bakış açılarının bilgi üretimine dahil edilmesini savunarak bu eleştiriye daha da ileriye götürmüştür. Toplumsal cinsiyeti ya durağan biyolojik farklar olarak ya da yüzeysel toplumsal inşa olarak gören geleneksel yaklaşımların aksine, eleştirel yaklaşımlar toplumsal cinsiyet deneyiminin dinamik ve çok yüzü doğasını vurgulamış ve psikolojide toplumsal cinsiyete dair daha kapsayıcı ve temsil edici bir anlayışın geliştirilmesi için birlikte çaba göstermişlerdir.

Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımlarının Önemi ve Olası Sonuçları

Toplumsal cinsiyete yönelik yaklaşımlar, zaman içerisinde değişmiş ve bu değişimler sonucunda, birtakım gelişmeler olmasının yanı sıra yaklaşımlar arası bazı gerilimler de ortaya çıkmıştır. Bu gerilimler, hem teorik olarak ilerleme sağlamış hem de pratik olarak gerçek hayattaki toplumsal cinsiyet meseleleri üzerinde birçok sonuç doğurmuştur. Bunu daha iyi gösterebilmek için, farklı toplumsal cinsiyet yaklaşımları arasındaki gerilimleri ve bunların gerçek hayattaki yansımalarını kadın ve erkeklerin mesleki tercihleri üzerinden değerlendireceğiz. Geleneksel yaklaşımdaki biyolojik bakış açısına göre; kadınların öğretmenlik gibi bakım odaklı meslekleri erkeklerin ise mühendislik gibi teknik beceriler gerektiren meslekleri seçmesi, kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıklardan kaynaklanır. Buna göre, genetik olarak kadınların empati ve merhamet gösterme becerileri daha çok gelişmişken, erkeklerin ise analitik düşünme ve sorun çözme becerileri daha çok gelişmiştir. Bu genetik yatkınlığın sonucu olarak, kadınlar ve erkekler meslek tercihlerinde doğal olarak ayrılmaktadırlar. Dolayısıyla, biyolojik bakış açısının yaygın olduğu toplumlarda, kadınlar ve erkeklerin mesleki tercihlerinde farklı alanlara yönelmeleri doğanın bir işleyişi olarak algılanabilmektedir. Geleneksel yaklaşımdaki sosyal inşacı bakış açısı ise tam olarak bu noktada biyolojik bakış açısı ile çatışmaktadır. Zira, bu bakış açısına göre; kadınlar ve erkeklerin meslek tercihleri genetik yatkınlıklarının bir sonucu değil, toplumlar içerisinde oluşturulan geleneksel rol beklentilerinin bir sonucudur. Dolayısıyla kadınlardan fiziksel ve duygusal bakıcı, erkeklerden ise sağlayıcı ve koruyucu olmasının beklendiği toplumlarda, çocuklar bu ayrıma göre yetiştirilebilmektedir. Oyuncak olarak kız çocuklarına bakım becerilerini geliştirmesi bebek ya da mutfak malzemeleri alınırken, erkek çocuklarına ise motor becerilerini geliştirmesi için lego ya da motosiklet alınması bunun bir örneğidir. Sonuç olarak ise, kadınların öğretmenlik ya da hemşirelik gibi meslekleri seçerken, erkeklerin mühendislik ya da polislik gibi meslekleri tercih etmesi doğal karşılanabilmektedir.

Eleştirel yaklaşımların geleneksel yaklaşımlar ile en temel çatışması, geleneksel yaklaşımların cinsiyet farklılıklarını sadece açıklamaya çalışması ve bu farklılıkların sebeplerini sorgulama ya da değiştirme girişimlerinde bulunmaması olmuştur. Geleneksel yaklaşımların aksine eleştirel yaklaşımlar, kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıklarının sebebinin ne olduğunu tanımlamaktan ziyade, bu farklılıkların ortadan kalkabilmesi için neler yapılabileceğine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda ortaya çıkan feminist bakış açısı, kadınlar ve erkekler arasındaki mesleki tercih farklılıklarının bir temsil ve model alma problemi olduğunu öne sürmektedir. Buna göre, kadınların hemşirelik mesleğini, erkeklerin ise mühendislik mesleğini daha çok tercih ettiği bir toplumda hemşirelerin çoğu kadın, mühendislerin ise çoğu erkektir; çünkü kadın ve erkekler meslek tercihlerini, kendilerine benzeyen ve baktıklarında rol model olarak algılayabilecekleri kişileri o meslek gruplarında görmektedirler. Dolayısıyla, bu problemi çözmenin yolu, farklı meslek gruplarında farklı cinsiyet temsillerinin ve rol modellerinin arttırılmasıdır. Bu yüzden, erkek hemşirelerin

sayısının artması, erkekler için hemşirelik mesleğini seçebileceklerini ve bu meslekte başarılı olabileceklerini işaret ederken; kadın mühendislerin sayısının artması da kadınların mühendislik mesleğini tercih etmesini aynı şekilde arttırabilir. Bu şekilde, toplumsal beklentiler sonucu kadınlar teknik becerilerini, erkekler ise duygusal becerilerini baskılamak zorunda kalmazlar. Feminist bakış açısının benimsendiği bir toplum ya da toplulukta, öncelikli olarak temsiliyet ve rol model meselesi ele alınabilmekte, özellikle kadınların toplumsal cinsiyet beklentileri dolayısıyla az olarak temsil edildiği bilim ve mühendislik gibi alanlarda sayısını arttırmaya yönelik çalışmalar yapılabilmektedir.

Eleştirel yaklaşımlardan bir diğeri olan kesişimsel bakış açısı, feminist bakış açısıyla amaç noktasında benzerlik gösterse de toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini kadın-erkek ikiliği dışına çıkarmasıyla farklılık göstermektedir. Kesişimsel bakış açısına göre, toplumsal cinsiyet konuları ele alınırken sosyo-ekonomik sınıf, din, eğitim ve etnik köken gibi diğer sosyal kategoriler de göz önünde bulundurulmalıdır, çünkü bunlar iç içe geçmiş ve birbirlerinden bağımsız değildir. Dolayısıyla, temsiliyet ve rol model problemini ele alırken, hedef alınan cinsiyet grubunun farklı özellikleri de önem taşımaktadır. Örneğin, kadın mühendis sayısını arttırmak için mühendislik fakültesi tanıtım broşürlerine İstanbul'daki bakımlı, beyaz tenli ve sarışın bir metropol kadınının fotoğrafını koymak, yalnızca tek tip bir kadının temsiliyetini arttırabilir. Bu yüzden, tanıtım broşürlerinde kadınlar arasındaki çeşitli kimlikleri işaret eden ten rengi, tekerlekli sandalye, başörtüsü, vb. farklı öğelerin de bulunduğu kadın fotoğrafları kullanmak, daha geniş bir hedef kitlesine ulaşmayı sağlayabilir.

Sonuncu eleştirel yaklaşım olarak sunduğumuz sömürgeleştirici bakış açısı, feminist ve kesişimsel bakış açılarını bir adım ileri götürerek toplumsal cinsiyet meselelerine daha geniş bir yelpazeden, bir adalet ve özgürleşme meselesi olarak bakarak bu meselelerin tarihsel süreçler, güç dinamikleri ve politik bağamlardan bağımsız olarak ele alınamayacağını savunmaktadır. Bu yüzden, Batı merkezli ve beyaz-merkezci olarak geliştirilen teorilerin evrensel geçerliliğini sorgulayarak, toplumsal cinsiyetin sömürgeleştirilmiş bakış açılarından arındırılıp yerel bakış açılarının anlayışlarına göre inşa edilmesini savunmaktadır. Örneğin, sömürgeleştirilmiş bir toplumda üniversite eğitimleri Batı merkezli bir model üzerine inşa edildiği için, bireylerin meslek tercihleri bundan etkilenebilir. Dolayısıyla, sömürgeleştirilmiş zihniyetin tipik kadın ya da erkek tanımına uymayan ve kendisini yeterince “Batılı” görmeyen bireyler, üniversiteye gitmemeyi tercih edebilir ya da üniversiteye gittiklerinde kendilerini oraya ait hissetmeyebilirler. Ayrıca, sömürgeleşmenin bir sonucu olarak, üniversite eğitimi toplum tarafından “medenileşmenin” bir yolu olarak görülebilir, ki bu da yerel bilgi sistemlerinin ve “başka” varoluş biçimlerinin marjinalize edilmesine sebep olabilir. Feminist bakış açısının toplumsal cinsiyet meselelerini kadın-erkek çerçevesinde ve evrensel bir şekilde ele almasının aksine, sömürgeleştirici bakış açısı yerelliğin önemini ön plana çıkarmıştır. Buna göre, sömürgeleştirici bakış açısıyla hareket eden bir toplum ya da toplulukta, kadınların mühendislik gibi teknik alanlara olan ilgi ve tercihlerini arttırmak için bu meslek gruplarının yerel bilgi ve anlayışlardaki karşılıkları bulunarak eğitim içeriklerine dahil edilmeleri faydalı olabilmektedir. Toplumsal cinsiyet yaklaşımlarının kadın ve erkeklerin mesleki tercihleri üzerindeki yansımalarını göstermek için verdiğimiz bu örnek, toplumsal cinsiyet özgürleşmesini sağlamak yolunda yaklaşımların yöntemler üzerindeki birebir etkisine dikkat çekerek, farklı toplumsal cinsiyet yaklaşımlarını benimsemenin yalnızca bilimsel değil, toplumsal olarak da önemli olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Bu makalede, biyolojik ve sosyal inşacı bakış açıları olmak üzere toplumsal cinsiyete yönelik geleneksel yaklaşımlar ve feminist, kesişimsel ve sömürgeleştirici bakış açıları olmak üzere toplumsal cinsiyete yönelik eleştirel yaklaşımların kapsamlı bir tarihi genel bakışı sunulmuş ve bunlar, sömürgeleştirme açısından eleştirilmişlerdir. Genel olarak, toplumsal cinsiyete dair yaklaşımlar zaman içerisinde gözle görülür bir şekilde gelişmiştir. *Cinsiyet* kavramı büyük ölçüde *toplumsal cinsiyet* kavramı ile değiştirilmiş (Haig, 2004, s. 96), sosyal inşacı bakış açısı yaygınlaşmış (Gergen, 1985, s. 266) ve muhtemel bir sömürgeleştirici psikolojiye dair tartışmalar ortaya çıkmıştır (Kurtiş ve Adams, 2017, s. 404; Macleod ve diğerleri, 2020, s. 289). Bu ilerlemelere rağmen, toplumsal cinsiyet yaklaşımları kendilerini sömürgeleştirici etkilerden tümüyle kurtaramamıştır. Bu etkiler, ağırlıklı olarak beyaz katılımcıların araştırmalar için seçilmesi, küçük ve temsili olmayan örneklemelere dayalı bulguların evrenselleştirilmesi ve çoğunluk dünyası kadınlarının Batılı müdahalelere muhtaç pasif mağdurlar olarak yansıtılması gibi pratiklerde kendilerini göstermeye devam etmektedir. Dahası, psikoloji alanı toplumsal cinsiyet yelpazesi altında esasen kadın çalışmalarına odaklanmaktadır ki bu uygulama hem erkekler gibi ayrıcalıklı grupları hem de ikili cinsiyet sistemi dışında olan ve trans cinsiyetli kişiler gibi toplumsal cinsiyet azınlıklarını nadiren mercek altına almaya sebep olmaktadır (Ansara ve Hegarty, 2012, s. 147; Hyde ve diğerleri, 2019, s. 191). Bu kısıtlanmış dikkat, çeşitli toplumsal cinsiyet deneyimlerinin yok sayılmasını devam ettirmekte ve var olan güç dinamiklerini pekiştirmektedir. Bu sebeple, psikoloji alanında toplumsal cinsiyet çalışan kişilere sömürgecilikle yüzleşmek için hala çok iş düştüğü görülmektedir.

Böyleşi kısıtlayıcı görüşler ve bu görüşlerin etkilerini aşabilmek için psikoloji kökleşmiş yanlışlıklara meydan okuyan ve toplumsal cinsiyet anlayışının kapsamını evrensel bağlama genişleten sömürgeleştirici bakış açılarını bünyesine dahil ederek gelişmeye devam edebilir. Bu gelişim, erkek merkezilik (Hegarty ve diğerleri, 2013, s. 30), heteronormatiflik (Hammack ve diğerleri, 2011, s. 228) ve doğuştan gelen cinsiyet normatifiği (Ansara ve Hegarty,

2012, s. 147) gibi çeşitli epistemolojik önyargılarla yüzleşmeyi gerekli kılmaktadır. Bu önyargıları dile getirerek, psikoloji disiplini toplumsal cinsiyetin daha kapsamlı ve doğru anlaşılmasını sağlayabilir. Psikoloji araştırmaları ve uygulamalarında daha kapsayıcı ve eleştirel bilince sahip bir toplumsal cinsiyet yaklaşımı için ise birkaç temel eylem gerekmektedir. Öncelikle, araştırmaları çeşitli kitleleri dahil edecek şekilde genişletmek kritik önem taşımaktadır. Bu, yalnızca farklı etnik köken, kültür ve sosyoekonomik düzeylerden katılımcılar dahil etmek değil, aynı zamanda farklı deneyim ve bakış açılarının anlamlı bir şekilde sunulması ve değer görmesi anlamına da gelmektedir. Bu tür bir yaklaşım tarihi bir eğilim olan genellikle WEIRD kitlesine odaklanmaya karşı çıkmaktadır. İkinci olarak, psikoloji kuram ve uygulamalarının altında yatan kültürel varsayımları eleştirel bir gözle incelemek büyük önem arz etmektedir. Bu, tarihsel olarak disiplini şekillendiren normatif yapıların sorgulanması ve çözümlenmesini kapsamaktadır. Örneğin, erkek merkezci önyargıyla yüzleşmek erkek odaklı bakış açılarının toplumsal cinsiyet kavramını nasıl etkilediğini tanımayı ve daha dengeli temsiller için çalışmayı gerektirmektedir. Son olarak, Batılı olmayan görüşlerin ve bilgi sistemlerinin psikoloji alanındaki toplumsal cinsiyet çalışmalarına yaptığı katkıları tanımak ve onlara değer vermek son derece önemlidir ve bu, yerli araştırma yöntemlerinin dahil edildiği, psikoloji kuramlarının uygunsuz şekillerde farklı kültürel bağlamlara genellenmediği kültürlerarası araştırma iş birlikleri aracılığıyla gerçekleştirilebilir.

Psikolojinin daha kapsayıcı ve sömürgeleştirici bir toplumsal cinsiyet kavrayışına doğru aldığı yol devam etmektedir. Sömürgeleştirici bakış açısını benimseyerek ve epistemolojik önyargılara meydan okuyarak, psikoloji bir disiplin olarak toplumsal cinsiyete dair farklılıklara daha duyarlı ve yerel olarak geçerli bir anlayış geliştirebilir. Bu dönüştürücü yaklaşım, sadece psikoloji araştırma ve uygulamalarını zenginleştirmekle kalmaz, aynı zamanda alandaki toplumsal adalet ve eşitliğin öne çıkmasına da yardımcı olur. Ayrıca, toplumsal cinsiyet incelemesi üzerinden psikoloji disiplinine getirdiğimiz bu eleştiriler, psikolojide sömürgeleştirici bakış açılarıyla çalışılan diğer konular için de geçerlidir ve disiplinin genel metodolojisini, etik ilkelerini ve araştırma yaklaşımlarını yeniden değerlendirmeye davet etmektedir.

Kaynakça

- Abo-Zena, M. M., Jones, K. & Mattis, J. (2022). Dismantling the master's house: decolonizing "Rigor" in psychological scholarship. *Journal of Social Issues*, 78(2), 298-319. doi: 10.1111/josi.12519
- Adams, G., Dobles, I., Gómez, L. H., Kurtiş, T. & Molina, L. E. (2015). Decolonizing psychological science: introduction to the special thematic section. *Journal of Social and Political Psychology*, 3(1), 213-238. doi: 10.5964/jsp.p.v3i1.564
- Adams, G., Gómez Ordóñez, L., Kurtiş, T., Molina, L. E. & Dobles, I. (2017). Notes on decolonizing psychology: from one special issue to another. *South African Journal of Psychology*, 47(4), 531-541. doi: 10.1177/0081246317738173
- Alam, S. (2008). Majority world: challenging the West's rhetoric of democracy. *Amerasia Journal*, 34(1), 88-98. doi: 10.17953/amer.34.1.13176027k4q614v5
- Ansara, Y. G. & Hegarty, P. (2012). Cisgenderism in psychology: pathologising and misgendering children from 1999 to 2008. *Psychology & Sexuality*, 3(2), 137-160. doi: 10.1080/19419899.2011.576696
- Appiah, K. A. (2020). The case for capitalizing the B in Black. Erişim adresi: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/06/time-to-capitalize-black-and-white/613159/>
- Arnett, J. J. (2016). The neglected 95%: why American psychology needs to become less American. *American Psychologist*, 63(7), 602-614. doi: 10.1037/0003-066x.63.7.602
- Ashraf, A. & Kennedy-Pipe, C. (2022). Woman, war, and the politics of emancipation in Afghanistan. *LSE Public Policy Review*, 2(3). doi: 10.31389/lseppr.58
- Baxandall, R. & Gordon, L. (2002). Second-wave feminism. N. A. Hewitt (Ed.), *A Companion to American Women's History*, (s. 414-432) içinde. Malden: Blackwell. Erişim adresi: doi: 10.1002/9780470998595.ch24
- Belenky, M. F., Clinchy, B. M., Goldberger, N. R. & Tarule, J. M. (1986). *Women's ways of knowing: the development of self, voice, and mind*. New York, NY: Basic Books. (Basılı kitap)
- Bem, S. L. (1993). *The lenses of gender: transforming the debate on sexual inequality*. New Haven: Yale University Press. Erişim adresi: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1nq86n>
- Bharj, N. & Adams, G. (2023). Dismantling the master's house with the mistress' tools? The intersection between feminism and psychology as a site for decolonization. E. L. Zurbriggen ve R. Capdevila (Ed.), *The Palgrave Handbook of Power, Gender, and Psychology* (s. 173-189) içinde. Cham: Springer. doi: 10.1007/978-3-031-41531-9
- Bhatia, S. (2002). Orientalism in Euro-American and Indian psychology: historical representations of "natives" in colonial and postcolonial contexts. *History of Psychology*, 5(4), 376-398. doi: 10.1037/1093-4510.5.4.376
- Bhatia, S. (2017) *Decolonizing psychology: globalization, social justice, and Indian youth identities*. Oxford: Oxford University Press. Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/record/2017-43743-000>

- Bhatia, S. (2019). Searching for justice in an unequal world: reframing indigenous psychology as a cultural and political project. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 39(2), 107-114. doi: 10.1037/teo0000109
- Bhatia, S. (2020). Decolonizing psychology: power, citizenship and identity. *Psychoanalysis, Self and Context*, 15(3), 257-266. doi: 10.1080/24720038.2020.1772266
- Bhatia, S. & Priya, K. R. (2021). Coloniality and psychology: from silencing to re-centering marginalized voices in postcolonial times. *Review of General Psychology*, 25(4), 422-436. doi: 10.1177/10892680211046507
- Biernat, M. & Deaux, K. (2012). A history of social psychological research on gender. A. W. Kruglanski ve W. Stroebe (Ed.), *The Handbook of the History of Social Psychology* (s. 475-497) içinde. New York, NY: Psychology Press. doi: 10.4324/9780203808498
- Bohan, J. S. (1993). Regarding gender: essentialism, constructionism, and feminist psychology. *Psychology of Women Quarterly*, 17(1), 5-21. doi: 10.1111/j.1471-6402.1993.tb00673.x
- Cardinal, L. (2001). What is an Indigenous perspective? *Canadian Journal of Native Education*, 25(2), 180-182. Erişim adresi: <https://www.proquest.com/scholarly-journals/what-is-indigenous-perspective/docview/230307307/se-2>
- Carpenter, S. & Trentham, S. (1998). Subtypes of women and men: a new taxonomy and an exploratory categorical analysis. *Journal of Social Behavior & Personality*, 13(4), 679-696. doi: 10.1023/A:1014871929854
- Cheon, B. K., Melani, I. & Hong, Y. (2020). How USA-centric is psychology? An archival study of implicit assumptions of generalizability of findings to human nature based on origins of study samples. *Social Psychological and Personality Science*, 11(7), 928-937. doi: 10.1177/1948550620927269
- Cole, E. R. (2008). Coalitions as a model for intersectionality: from practice to theory. *Sex Roles*, 59(5), 443-453. doi: 10.1007/s11199-008-9419-1
- Collins, P. H. (1990). *Black feminist thought: knowledge, consciousness, and the politics of empowerment* (1. Baskı). Boston: Unwin Hyman. (Basılı kitap)
- Collins, P. H. (2000). *Black feminist thought: knowledge, consciousness, and the politics of empowerment* (2. Baskı). New York, NY: Routledge. doi: 10.4324/9780203900055
- Coultas, C. (2022). Accounting for colonial complicities through *refusals* in researching agency across borders. *Journal of Social Issues*, 78(2), 413-433. doi: 10.1111/josi.12473
- Coultas, C., Reddy, G. & Lukate, J. (2023). Towards a social psychology of precarity. *British Journal of Social Psychology*, 62, 1-20. doi: 10.1111/bjso.12618
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-1299. doi: 10.2307/1229039
- Deaux, K. (1976). *The behavior of women and men*. Monterey, CA: Brooks/Cole. (Basılı kitap)
- Deaux, K. (1984). From individual differences to social categories: analysis of a decade's research on gender. *American Psychologist*, 39(2), 105-116. doi: 10.1037/0003-066X.39.2.105
- Decolonial Psychology Editorial Collective (2021). General psychology otherwise: a decolonial articulation. *Review of General Psychology*, 25(4), 339-353. doi: 10.1177/10892680211048177
- Díaz-Loving, R. (1999). The indigenisation of psychology: birth of a new science or rekindling of an old one? *Applied Psychology: An International Review*, 48(4), 433-449. doi: 10.1080/026999499377402
- Enriquez, V. G. (1993). Developing a Filipino psychology. U. Kim ve J. W. Berry (Ed.), *Indigenous Psychologies: Research and Experience in Cultural Context* (s. 152-169) içinde. Newbury Park: Sage Publications. (Basılı kitap)
- Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P. & Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 878-902. doi:10.1037/0022-3514.82.6.878
- Gergen, K. J. (1985). The social constructionist movement in modern psychology. *American Psychologist*, 40(3), 266-275. doi: 10.1037/0003-066X.40.3.266
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: psychological theory and women's development*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. doi: 10.2307/j.ctvj2wr9
- Grabe, S. (2013). Psychological cliterodectomy: body objectification as a human rights violation. M. K. Ryan ve N. R. Branscombe (Ed.), *The Sage Handbook of Gender and Psychology* (s. 412-428) içinde. Los Angeles, CA: Sage Publications. Erişim adresi: <https://us.sagepub.com/en-us/nam/the-sage-handbook-of-gender-and-psychology/book236859>
- Gray, J. (1992). *Men are from Mars, women are from Venus: a practical guide for improving communication and getting what you want in your relationships*. New York, NY: Harper Collins. (Basılı kitap)
- Green, R. J., Ashmore, R. D. & Manzi, R., Jr. (2005). The structure of gender type perception: testing the elaboration, encapsulation, and evaluation framework. *Social Cognition*, 23(5), 429-464. doi: 10.1521/soco.2005.23.5.429
- Haig, D. (2004). The inexorable rise of gender and the decline of sex: social change in academic titles, 1945-2001. *Archives of Sexual Behavior*, 33(2), 87-96. doi: 10.1023/B:ASEB.0000014323.56281.0d

- Hammack, P. L., Mayers, L. & Windell, E. P. (2011). Narrative, psychology and the politics of sexual identity in the United States: from 'sickness' to 'species' to 'subject.' *Psychology & Sexuality*, 4(3), 219-243. doi:10.1080/19419899.2011.621131
- Hegarty, P., Parslow, O., Ansara, Y. G. & Quick, F. (2013). Androcentrism: changing the landscape without leveling the playing field? M. K. Ryan ve N. R. Branscombe (Ed.), *The Sage Handbook of Gender and Psychology* (s. 29-44) içinde. Los Angeles, CA: Sage Publications. Erişim adresi: <https://us.sagepub.com/en-us/nam/the-sage-handbook-of-gender-and-psychology/book236859>
- Henrich J., Heine S. J. & Norenzayan A. (2010). The weirdest people in the world? *Behavioral and Brain Sciences*, 33(2-3), 61-83. doi: 10.1017/S0140525X0999152X
- Hurtado, A. (1989). Relating to privilege: seduction and rejection in the subordination of White women and women of Color. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 14(4), 833-855. doi: 10.1086/494546
- Hyde, J. S. (2005). The gender similarities hypothesis. *American Psychologist*, 60(6), 581-592. doi: 10.1037/0003-066X.60.6.581
- Hyde, J. S. (2014). Gender similarities and differences. *Annual Review of Psychology*, 65, 373-398. doi: 10.1146/annurev-psych-010213-115057
- Hyde, J. S., Bigler, R. S., Joel, D., Tate, C. C. & van Anders, S. M. (2019). The future of sex and gender in psychology: five challenges to the gender binary. *The American Psychologist*, 74(2), 171-193. doi: 10.1037/amp0000307
- Hyde, J. S., Lindberg, S. M., Linn, M. C., Ellis, A. B. & Williams, C. C. (2008). Gender similarities characterize math performance. *Science*, 321(5888), 494-495. doi: 10.1126/science.1160364
- Indigenous (t.y.). Cambridge Dictionary (1. Baskı). Erişim adresi: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/indigenous>
- Keith, K. D. (2019). Ethnocentrism: seeing the world from where we stand. K. D. Keith (Ed.), *Cross-Cultural Psychology: Contemporary Themes and Perspectives* (2. Baskı, s. 23-38) içinde. Hoboken, NJ: Wiley Blackwell. doi: 10.1002/9781119519348
- Kite, M. E., Deaux, K. & Haines, E. L. (2008). Gender stereotypes. F. L. Denmark ve M. A. Paludi (Ed.), *Psychology of Women: A Handbook of Issues and Theories* (2. Baskı, s. 205-236) içinde. Westport, CON: Praeger Publishers/Greenwood Publishing Group. Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/record/2008-00157-000>
- Krys, K., de Almeida, I., Wasil, A. & Vignoles, V. L. (2025). WEIRD–Confucian comparisons: ongoing cultural biases in psychology's evidence base and some recommendations for improving global representation. *American Psychologist*, 80(2), 247–263. doi: 10.1037/amp0001298
- Kurtiş, T. & Adams, G. (2015). Decolonizing liberation: toward a transnational feminist psychology. *Journal of Social and Political Psychology*, 3(1), 388-413. doi: 10.5964/jspp.v3i1.326
- Kurtiş T. & Adams G. (2017). Decolonial intersectionality: implications for theory, research, and pedagogy. K. A. Case (Ed.), *Intersectional Pedagogy: Complicating Identity and Social Justice* (s. 46-59) içinde. New York: Routledge. doi: 10.4324/9781315672793
- Lin, Z. & Li, N. (2023). Global diversity of authors, editors, and journal ownership across subdisciplines of psychology: current state and policy implications. *Perspectives on Psychological Science*, 18(2), 358-377. doi: 10.1177/17456916221091831
- Linn, M. C. & Hyde, J. S. (1989). Gender, mathematics, and science. *Educational Researcher*, 18(8), 17-27. doi: 10.2307/1176462
- Lugones, M. (2007). Heterosexualism and the colonial/modern gender system. *Hypatia*, 22(1), 186-219. doi: 10.1111/j.1527-2001.2007.tb01156.x
- Maccoby, E. E. & Jacklin, C. N. (1974). *The psychology of sex differences*. Redwood City, NJ: Stanford University Press. (Basılı kitap)
- Macleod, C. I., Bhatia, S. & Liu, W. (2020). Feminisms and decolonising psychology: possibilities and challenges. *Feminism & Psychology*, 30(3), 287-305. doi: 10.1177/0959353520932810
- Maldonado-Torres, N. (2017). Frantz Fanon and the decolonial turn in psychology: from modern/colonial methods to the decolonial attitude. *South African Journal of Psychology*, 47(4), 432-441. doi: 10.1177/0081246317737918
- Marecek, J. (2017). Feminist psychology. *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social Theory*, 1-3. doi: 10.1002/9781118430873.est0124
- McCall, L. (2005). The complexity of intersectionality. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 30(3), 1771-1800. doi: 10.1086/426800
- McKenna, W. & Kessler, S. J. (1977). Experimental design as a source of sex bias in social psychology. *Sex Roles*, 3(2), 117-128. doi: 10.1007/BF00288663
- McManus, R. M., Young, L. & Sweetman, J. (2023). Psychology is a property of persons, not averages or distributions: confronting the group-to-person generalizability problem in experimental psychology. *Advances in Methods and Practices in Psychological Science*, 6(3), 1-23. doi: 10.1177/25152459231186615

- McNamara, R. A. & Naepi, S. (2018). Decolonizing community psychology by supporting Indigenous knowledge, projects, and students: lessons from Aotearoa New Zealand and Canada. *American Journal of Community Psychology*, 62(3-4), 340-349. doi: 10.1002/ajcp.12296
- Mignolo, W. D. & Walsh, C. E. (2018). *On decoloniality: concepts, analytics, praxis*. Durham: Duke University Press. doi: 10.1215/9780822371779
- Miles, C. C. (1935). Sex in social psychology. C. Murchison (Ed.), *A Handbook of Social Psychology* (s. 683-797) içinde. Worcester, MA: Clark University Press. (Basılı kitap)
- Mohanty, C. T. (1988). Under Western eyes: feminist scholarship and colonial discourses. *Feminist Review*, 30(1), 61-88. doi: 10.1057/fr.1988.42
- Mohanty, C. T. (1991). Under Western eyes: feminist scholarship and colonial discourses. Mohanty, C., Russo, A. ve Torres, L. (Ed.), *Third World Women and The Politics of Feminism* (s. 51-80) içinde. Bloomington, IN: Indiana University Press. (Basılı kitap)
- Ormond, A., Segalo, P., Torre, M. E. & Fine, M. (2024). Decolonizing in a transnational feminist commons perched precariously between the academy and movements for justice. L. Comas-Díaz, H. Y. Adames ve N. Y. Chavez-Dueñas (Ed.), *Decolonial Psychology: Toward Anticolonial Theories, Research, Training, and Practice* (s. 169-201) içinde. Washington, D.C.: American Psychological Association. doi: 10.1037/0000376-008
- Price, A. (2019). Spell it with a capital "B." *Erişim adresi*: <https://insightcced.medium.com/spell-it-with-a-capital-b-9eab112d759a#:~:text=In%20an%201878%20editorial%20entitled,of%20inferiority%E2%80%9D%20on%20Black%20people>
- Purdie-Vaughns, V. & Eibach, R. P. (2008). Intersectional invisibility: the distinctive advantages and disadvantages of multiple subordinate-group identities. *Sex Roles: A Journal of Research*, 59(5-6), 377-391. doi: 10.1007/s11199-008-9424-4
- Rad, M. S., Martingano, A. J. & Ginges, J. (2018). Toward a psychology of *Homo sapiens*: Making psychological science more representative of the human population. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115(45), 11401-11405. doi: 10.1073/pnas.1721165115
- Readsura Decolonial Editorial Collective (rastgele sırayla: Adams, G., Ratele, K., Suffla, S. & Reddy, G.) (2022a). Psychology as a site for decolonial analysis. *Journal of Social Issues*, 78(2), 255-277. doi: 10.1111/josi.12524
- Readsura Decolonial Editorial Collective (rastgele sırayla: Adams, G., Ratele, K., Suffla, S. & Reddy, G.) (2022b). Decoloniality as a social issue for psychological study. *Journal of Social Issues*, 78(1), 7-26. doi: 10.1111/josi.12502
- Reid, P. T. (1993). Poor women in psychological research: shut up and shut out. *Psychology of Women Quarterly*, 17(2), 133-150. doi: 10.1111/j.1471-6402.1993.tb00440.x
- Rogers, M. F. & Lott, P. B. (1997). Backlash, the matrix of domination, and log cabin republicans. *The Sociological Quarterly*, 38(3), 497-512. doi: 10.1111/j.1533-8525.1997.tb00489.x
- Rosenkrantz, P., Vogel, S., Bee, H., Broverman, I. & Broverman, D. M. (1968). Sex-role stereotypes and self-concepts in college students. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 32(3), 287-295. doi: 10.1037/h0025909
- Rudman, L. A. & Glick, P. (2008). *The social psychology of gender: how power and intimacy shape gender relations (1. Baskı)*. New York: Guilford Press. (Basılı kitap)
- Sakallı-Uğurlu, N., Türkoğlu, B. & Kuzlak, A. (2018). How are women and men perceived? Structure of gender stereotypes in contemporary Turkey. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 6(13), 309-336. doi: 10.7816/nesne-06-13-04
- San Juan, E. (2006). Toward a decolonizing Indigenous psychology in the Philippines: introducing Sikolohiyang Pilipino *Journal for Cultural Research*, 10(1), 47-67. doi: 10.1080/14797580500422018
- Schneider, D. J. (2004). *The psychology of stereotyping*. New York: Guilford Press. Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/record/2004-95080-000>
- Settles, I.H., Jones, M.K., Buchanan, N.T. & Dotson, K. (2021) Epistemic exclusion: scholar(ly) devaluation that marginalizes faculty of color. *Journal of Diversity in Higher Education*, 14(4), 493-507. doi: 10.1037/dhe0000174
- Shields, S. (1975). Functionalism, Darwinism, and the psychology of women. *American Psychologist*, 30(7), 739-754. doi: 10.1037/h0076948
- Shields, S. A. (2002). *Speaking from the heart: gender and the social meaning of emotion*. Cambridge: Cambridge University Press. Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/record/2002-17355-000>
- Sesko, A. K. & Biernat, M. (2010). Prototypes of race and gender: the invisibility of Black women. *Journal of Experimental Social Psychology*, 46(2), 356-360. doi: 10.1016/j.jesp.2009.10.016
- Spivak, G. C. (1999). *A critique of postcolonial reason: toward a history of the vanishing present*. Cambridge, MA: Harvard University Press. doi: 10.2307/j.ctvjsf541
- Stabile, C. A. & Kumar, D. (2005). Unveiling imperialism: media, gender and the war on Afghanistan. *Media, Culture & Society*, 27(5), 765-782. doi: 10.1177/0163443705055734
- Tharps, L. (2014). I refuse to remain in the lower case. *Erişim adresi*: <https://myamericanmeltingpot.com/2014/06/02/i-refuse-to-remain-in-the-lower-case/>

- Unger, R. K. (1979). Toward a redefinition of sex and gender. *American Psychologist*, 34(11), 1085-1094. doi: 10.1037/0003-066X.34.11.1085
- West, C. ve Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender & Society*, 1(2), 125-151. doi: 10.1177/0891243287001002002